

Bevezető sorok Tomán László szamizdat kiadványaihoz és egy körleveléhez

A Híd 1993. május–júniusi számában fölvettem azt a gondolatot, hogy a kommunista időszak és értékrendszer elmúltával szükséges lenne átértékelni a jugoszláviai magyar irodalmat, „mert a jugoszláviai magyar irodalomnak ... vannak meg nem jelentetett, csak az asztalfióknak vagy esetleg egy-két megbízható jó barátoknak írt alkotásai, amelyek ismeretében irodalmunk megítélése esetleg módosulhat. De nem csak az eddig közre nem adott művek változtathatnak a jugoszláviai magyar irodalom értékrendszerén, hanem azok a szemléleti változások is, amelyek a politikai, a társadalmi és a gazdasági átalakulások folytán e tájon az utóbbi két-három év folyamán kialakultak. ... Elképzelhetetlen ugyanis, hogy egy 40–50 éves kommunista diktatúra legalább indirekt módon egyes alkotókat ünneplésre vagy elhallgatásra ítéltesse ki ne emeljen, vagy agyon ne hallgasson”. Ezt számtalan adattal, de főleg Fehér Ferenc kiadatlan verseivel indokoltam, és azokkal a szamizdat kiadványokkal, amelyekre Tomán László hívta fel a figyelmemet. Mert a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején bizonyíthatóan létezett egy jelentős számú jugoszláviai magyar szamizdat kiadvány és irodalom, amelynek feldolgozása még a jövő kutatóira vár. Tománt számtalanszor biztattam, hogy az Aracs számára írja meg az ezzel kapcsolatos emlékeit, de mindig azzal hátrította el ezt a fölkerést, hogy még nem jött el ennek az ideje. Nem kétséges, hogy a jugoszláviai magyar irodalom mindig kényszerpályán mozgott. Irányvonalát, szemléletmódját és értékrendszerét a szerb nacionalista és a kommunista hatalom határozta meg azok által a pozícionált magyar értelmiségiek által, akik minden hatalmat

készek voltak kiszolgálni. (Ezért maradhettek minden rendszerben a „magyar” intézmények élén). Tomán félelme indokolhatóan innen ered. Az évek során ugyanis annyi támadásnak, mellőzésnek, bírálatnak volt kitéve, hogy ennyi óvatosság a részéről teljesen érthető volt.

Szerencsére Tomán mégis papírra vetette ezeket az emlékeket, és ha az életében nem is volt hajlandó közlésre adni, az irattárában megmaradt, mint annyi más közöletlen írás, amelyeket a gondos és szerető élettárs rendszerez. Emlékét felidézve, és munkálkodását nagyra értékelve most a szamizdat kiadványait összegező írását adjuk közre.

Elolvása után érthető lesz, hogy a mostanára némileg „kifakult vörös sajtópolitika” miatt nem volt hajlandó az állítólagos rendszerváltás után sem megjelentetni az írásban említett Tomán-kritikát. Számunkra az is nagy veszteséget jelent, hogy a szamizdat kiadványok írásai nem maradtak fenn. A felsorolt címek alapján ugyanis biztos, hogy más értékrendszer szemszögéből tekinthetnénk át a délvidéki magyar irodalmat. Sajnálatos az is, hogy Tomán a visszaemlékezésében nem említette, hogy kik voltak a munkatársai, illetve azok az eszmetársai, akik olvasták és kézzől kézre adták a kiadványokat. Mert feltételezhető, hogy a hasonló elveket valló barátok, értelmiségiek ugyanilyen szellemiségű műveket alkottak, amelyek mind a mai napig a szekrények, asztalfiókok mélyén várják, hogy az utókor felfedezze. Mindez azt bizonyítja, hogy az ilyen jellegű kutatások a továbbiakban is szükségesek lesznek, mert az új dokumentumok, tények ismeretében lesz részrehajlás nélkül értékelhető a délvidéki magyar irodalom.

